

<http://doi.org/10.31861/pytlit2022.105.137>

УДК 165.612

УНІВЕРСАЛЬНІ ПОНЯТТЯ В КУЛЬТУРІ І МЕТОДОЛОГІЇ ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ

Святослав Дмитрович Вишинський

orcid.org/0000-0002-4711-1512

s-vyshynsky@vkursi.com

Кандидат філософських наук, молодший науковий співробітник

Відділ філософської антропології

Інститут філософії імені Г. С. Сковороди НАН України

Вул. Трьохсвятительська, 4, 01001, м. Київ, Україна

Анотація. Розглядається методологія інтегрального традиціоналізму як інструмент аналізу міфу, мистецтва, літератури та виявлення універсальних метафізичних основ культури. Вчення Рене Ґенона пропонується як один із методів літературної критики, що виходить за межі власне філології. Висвітлюються його переваги і недоліки, підхід традиціоналістів порівнюється з більш зваженим методом Мірчі Еліаде і його поглядом на „містичну” та „езотеричну” творчість у літературі.

Ключові слова: інтегральний традиціоналізм; міфологія; метафізика; Рене Ґенон; Мірча Еліаде.

Творчість французького мислителя Рене Ґенона (1886–1951), який, поряд з англо-американським орієнталістом Анандою Кумарасвами (1877–1947), вважається „батьком-засновником” школи інтегрального традиціоналізму – в англomовних джерелах більше відомої як „переніалізм” (Quinn 1997: с. 3) – зумовила розвиток не тільки низки напрямів у філософії та релігієзнавстві другої половини ХХ ст., але й суміжних дисциплін – мистецтвознавства, культурології, соціології та ін. Методологічні підходи традиціоналізму, значною мірою випередивши структуралістський та постструктуралістський повороти в гуманітарних науках,

незважаючи на перебування на науковому маргінесі ще в середині ХХ ст., у наступні десятиліття прямо чи опосередковано доповнили інструментарій багатьох дослідників – або в більш академічному викладі були відтворені пізнішими авторами. В цьому випадку ми маємо на увазі праці таких ключових постатей, як Карл Густав Юнг (1875–1961), Мірча Еліаде (1907–1986), Жорж Дюмезіль (1898–1986), Клод Леві-Строс (1908–2009), та цілої плеяди їхніх учнів та послідовників, які суттєво змінили характер наукового підходу до питань релігії, міфу та традиційних культур. Внесок Рене Генона в цей парадигмальний поворот, проте, багато в чому недооцінений і сьогодні, а його ідеї досі не знайшли достатнього застосування в сучасних дослідженнях. Так, універсалістський Генонівський підхід до культури та її різночинних проявів може виявитися цікавим і у сфері літературознавства.

Поділяючи все багатоманіття культур на два типи – „традиційні” та „сучасні” (модернові), Рене Генон співвідносить їх також із двома рівнями розуміння – „езотеричним” та „екзотеричним” (Генон 2008: с. 20). При цьому світ „Традиції” (у специфічному написанні з великої літери) у французького мислителя постає як складна семіотична система, що поєднує в єдине ціле безліч підходів та способів інтерпретації (Генон 2010: с. 19–22) – як „внутрішніх”, так і „зовнішніх”, „глибоких” і „поверхневих”, пов’язаних, але не рівноцінних одне одному. Новий час у методології традиціоналізму, навпаки, сприймається як спрощення безлічі смислів до суто раціонального або суто емпіричного рівнів сприйняття. В такий спосіб модерн постає як установлення переваги позитивної науки та її принципів як абсолютних критеріїв пізнання, а також інтерпретації культури. В пізньому модерні ці ідеї в ряді галузей доповнюються психологічним, історичним та ін. підходами, що розширюють горизонти сухого раціоналізму, але, на думку Рене Генона, не відновлюють усієї повноти традиційних учень, реставрацією яких займалася філософія інтегрального традиціоналізму. В аспекті літературознавства для нас цікаво те, що французький мислитель та його учні (зокрема, Фрїтьоф Шуон (1907–1998) та Тітус Буркгардт (1908–1984)) не обмежували свій критичний підхід до деконструкції модерну лише філософією, а перенесли його і у

спеціальні дисципліни, такі як культурологія, релігієзнавство, мистецтвознавство, етнологія, а також запропонували нові методи аналізу літературних творів.

Найповнішою мірою цей підхід використаний уже в одній з перших праць Рене Генона „Езотеризм Данте” (1925), де французький автор пропонує спеціальну метафізичну інтерпретацію головного твору Данте Аліг’єрі (1265–1321) „Божественна Комедія” (1321). Цитуючи самого Данте Аліг’єрі, Рене Генон указує на чотири рівні інтерпретації твору (які ми, у свою чергу, можемо розуміти як такі, що характеризують не тільки „Божественну Комедію”, а й практично будь-яку пам’ятку літератури):

- 1) буквальний,
- 2) філософсько-теологічний,
- 3) політичний та соціальний, а також
- 4) власне езотеричний, метафізичний, який не збігається з філософським та теологічним (Генон 2003b: с. 410).

Цей „таємний” сенс будь-якого езотеричного твору – незалежно від того, усвідомлює його сам автор чи тільки інерційно ретранслює через нього традиційні знання і науки, не володіючи ключами до їхнього розкриття (прикладом чого є практично будь-яка фольклорна традиція як міфологічна форма, позбавлена міфологічного наповнення) – є водночас коренем його розуміння, який Рене Генон співвідносить з рівнем „чистої” метафізики (Генон 2004a: с. 227) як пізнання універсальних принципів. У дослідженнях румунського історика релігій Мірчі Еліаде, відомого також як автор романів і новел, цей четвертий рівень дешифрації літературного твору співвідноситься, радше, з міфологічним, і в цьому сенсі чимось ірраціональним – тоді як швейцарський автор Карл Юнг цю ж реальність розглядає крізь призму психології, маючи на увазі під нею, звичайно ж, речі духовного порядку. Хоча ми повинні враховувати неприйняття самим Рене Геноном, як і його учнями, подібних „вільних” метафізичних інтерпретацій (Эвола 2005: с. 427–429), у яких традиціоналісти вбачали загрозу спрощення „універсальних”, себто надлюдських, принципів, до сфери „душевного” або, у кращому разі, „традиційного” як фольклорно-міфологічного.

Чим же для традиціоналістів є цей рівень метафізичної інтерпретації, „метафізичного аналізу” літературного твору чи іншого феномену мистецтва? Насамперед, розглядаючи художній твір, дослідник-традиціоналіст не використовує філософсько-теологічні (себто ідеологічні та догматичні) підходи, пов’язані з більш „профаним” життям (Генон 2003а: с. 90), ідеями, доступними ширшим колам. Натомість він виявляє ті сутнісно „традиційні” форми, які у культурах премодерну служили опорою та засобом символічної передачі універсальних метафізичних принципів. У цьому аспекті правомірно вести мову про нерелексивний бік справи, що збігається з предметом досліджень Мірчі Еліаде, який розумів культуру (зокрема, і видимо профанну) як певний „камуфляж” міфу (Ellwood 1999: с. 102) – і в цьому сенсі і традиційні символи, що співвідносяться з метафізичними принципами та відкриваються погляду в більшості літературних творів, що так чи інакше відтворюють міфологічний досвід письменника, його культурний background. З іншого боку, самого Рене Генона набагато більше цікавить власне езотерична складова творів, під якою він має на увазі не так сліпе або напівусвідомлене повторення традиційних міфологем, образів і символів, що „сплять” у колективному несвідомому, як їхнє усвідомлене вживання – яке, по суті, є шифруванням інтелектуального посилу. Прикладом можуть слугувати як „Божественна Комедія” Данте Аліґ’єрі, так і ряд інших літературних творів, дискусії навколо яких не вщухають століттями – як-от „Гаргантюа і Пантаґрюель” (1564) Франуса Рабле (1493–1553), сонети Вільяма Шекспіра (1564–1616), „Собор Паризької Богоматері” (1831) Віктора Гюґо (1802–1885), романи Ґустава Майрінка (1868–1932) та ін.

Форма літературного твору, як наслідок, може ставати оболонкою приховування і збереження тих чи інших метафізичних істин, переданих символічним шляхом і поза зовнішніми покривами відкритих погляду лише посвячених, які володіють необхідними ключами дешифрації. Основна „тема” цього четвертого рівня прочитання, подібно до вершини піраміди, що об’єднує всі інші, завжди співвідноситься, з одного боку, з метафізичним описом структури реальності, макрокосму, а з іншого – з ініціатичним досвідом посвяченого, глибинною трансформацією мікркосму.

Їхніми прикладами можуть слугувати практично всі традиційні міфологеми, наявні в культурі та мистецтві й так чи інакше похідні від своїх езотеричних прототипів – однак лише в окремих випадках уживані свідомо, і тому не завжди безпосередньо наділені власне езотеричним підтекстом. За аналогією, що виводиться з генонівського розрізнення „містичного” та „ініціативного”, логічно стверджувати, що літератор може бути як пасивним сприймачем деяких культурних кодів, що імпліцитно містять у собі езотеричні основи, які ним повною мірою не усвідомлюються – так і їхнім активним „перекладачем”, що передає алегоричною, символічною мовою відомі йому досвід та істини. Другий випадок і становить головний інтерес для традиціоналістів, так само як і традиціоналістський метод виявляється вельми продуктивним засобом у руках літературних критиків, здатних підняти завісу над „суто літературним” у творі та розпізнати в ньому глибше авторське послання, з необхідністю не обмежене художньою сферою та адресоване вузькому колу читачів, які мають достатній рівень і досвід, щоб побачити заховані ключі і метафізичні підтексти.

Підхід, запропонований Рене Геноном в „Езотеризмі Данте”, позбавлений вузьких рамок історизму (Генон 2003b, с. 429), що пов’язано зі зверненням філософа до позачасового символічного рівня культури. Це також свідчить про його універсальність, адже цей метод не зачіпає хронологічні особливості та індивідуальні привнесення, оскільки все індивідуальне і партикулярне тут підпорядковане вищому, „надлюдському” порядку. Цим також пояснюється відмічена традиціоналістами універсальність будь-якого метафізичного символізму, який відображає універсальний характер буттєвих істин (макрокосму) та ініціативного досвіду (мікрокосму), пов’язаних як зворотні сторони медалі. Численні дослідження Рене Генона (Генон 2004b) і його учнів у галузі герменевтики, у свою чергу, наочно демонструють горизонтальні зв’язки, існуючі між традиціями різних рас та епох, що однаково зберігають загальне метафізичне коріння, основа якого криється не тільки і не стільки в історичних впливах і запозиченнях, як у прямому досвіді взаємодії з вищими онтологічними реальностями, що слугують єдиним справжнім „натхненням” сакрального мистецтва та літературної творчості. Це означає, що традиціоналістська

методологія ефективна не тільки щодо феноменів певної культури або епохи, а й стосовно будь-якої езотеричної творчості, тому що власне езотерична складова, що сягає „колективного несвідомого” Традиції, завжди принципово „універсальна”, в якій би зовнішні шати вона не вдягалася.

Тут варто згадати і критику, якій окремі автори піддають традиціоналістський спосіб інтерпретації художньої творчості, вбачаючи в ньому „редукцію з протилежним знаком” (Еліаде 2008: с. 378). Зокрема, Мірча Еліаде в одному зі своїх інтерв'ю, віддаючи належне рядові праць Рене Генона, не погоджується з ним щодо розстановки пріоритетів та надмірного акцентування езотеричної підкладки літератури на шкоду власне поетичній, яка, на переконання румунського дослідника, повинна мислитися не як допоміжна, а як самодостатня, якщо йдеться про сферу мистецтва, а не про чисту метафізику. Саме тому Мірча Еліаде був достатньо відкритий до сучасної західної культури, вбачаючи в ній цікаві приклади як художнього, так і езотеричного порядку, і в такий спосіб зміщуючи акценти на символізм, що вживається спонтанно і неусвідомлено – тоді як консервативний Рене Генон жорстко розмежує ці рівні. На цій підставі ми вже можемо помітити і певні обмеження, які накладає на дослідника генонівський метод: з одного боку, дозволяючи частково ігнорувати соціокультурні та історичні реалії, біографічні фактори тощо, і в цьому звужуючи предмет розгляду, зводячи його до універсальної моделі – він виявляється непридатним до всіх художніх творів. Адже такий метод можна застосовувати вибірково, лише до тих праць, які, на думку дослідника, можуть претендувати на особливий „езотеричний статус”, що розрізняється лише спеціальним „озброєним” оком – і в цьому дослідник отримує якесь виключне право на єдино правильну інтерпретацію текстів.

Прикладом подібного аналізу може, зокрема, слугувати відомий роман Віктора Гюго, який в інтерпретації перекладача і традиціоналіста Євгенія Головіна (1938–2010) (Головін 2007) перетворюється з романтичної історії в алхімічну алегорію. При цьому персонажі твору, внаслідок своїх промовистих імен, якостей та сюжетної ролі, асоціюються з тими чи іншими етапами *Opus Magnum* та його інгредієнтами. Такого роду гра з текстом

і авторським задумом, звісно ж, часом досить дискусійна – критиків, які використовують традиціоналістський підхід, у разі відсутності достатніх біографічних підстав щодо його використання (а саме щодо письменників, чиє відношення до „езотеричних кіл” не доведене), можна звинуватити в надто вільному розумінні образів і навіть у наданні тексту семантичних рівнів, які йому насправді не властиві. У цьому випадку ми можемо вести мову про неусвідомлене запозичення письменниками та художниками традиційних міфологем, тоді як у випадку авторів без сумніву „містичних” такий підхід виявляється найбільш плідним. У ХХ ст. до таких слід, насамперед, зарахувати австрійського романіста та практикуючого окултиста Густава Майрінка, про якого говорили як про „містика, що цікавиться літературою” і в аналіз якого застосування виключно філологічного інструментарію виявляється недостатнім. Почасти це стосується і творчості Германа Гессе (1877–1962), чиї зв’язки з езотеричними колами повною мірою досі не досліджені. Хоча тут варто відзначити більш ґрунтовний „літературний” інгредієнт, що розширює сферу роботи філолога-науковця, у зв’язку з чим ми також можемо вказати на особливості рецепції езотеричних та навколоезотеричних текстів у середовищі окултистів та літературних критиків, детальніше проаналізовані у працях українського культуролога Катерини Зорі (Зоря 2009: с. 78). В будь-якому разі, незважаючи на видимі відмінності в підходах, обидва погляди на художній твір та його джерело доповнюють одне одного, повертаючи мистецтву його справжню універсальність та невичерпну повноту.

Генон, Р. (2003а). Царство количества и знамения времени. В: Генон, Р. *Царство количества и знамения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте*. Пер. с фр. Т. Любимовой. Москва : Беловодье, с. 7–302.

Генон, Р. (2003b). Эзотеризм Данте. В: Генон, Р. *Царство количества и знамения времени. Очерки об индуизме. Эзотеризм Данте*. Пер. с фр. Т. Любимовой. Москва : Беловодье, с. 407–468.

Генон, Р. (2004а). Восточная метафизика. В: Генон, Р. *Человек и его осуществление согласно Веданте. Восточная метафизика*. Пер. с фр. Н. Тирос. Москва : Беловодье, с. 225–249.

- Генон, Р. (2004b). *Символы священной науки*. Пер. с фр. Н. Тирос. Москва : Беловодье, 480 с.
- Генон, Р. (2008). *Кризис современного мира*. Пер. с фр. Н. Милентьевой и др. Москва : Эксмо, 784 с.
- Генон, Р. (2010). *Очерки о традиции и метафизике*. Пер. с фр. В. Быстрова. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 320 с.
- Головин, Е. (2007). Это убьет то. В: Буркхарт, Т. и Гюго, В. *Алхимия и Нотр-Дам де Пари*. Москва : Эннеагон Пресс, с. 335–363.
- Зоря, Е. (2009). Роль художественной литературы в исследовании современной магии. В: *Мистико-эзотерические движения в теории и практике. История. Психология. Философия*. Сборник материалов Второй международной научной конференции, 2008, Санкт-Петербург. Санкт-Петербург : Русская христианская гуманитарная академия, с. 75–84.
- Эвола, Ю. (2005). *Оседлать тигра*. Пер. с ит. В. Ванюшкиной. Санкт-Петербург : Владимир Даль, 512 с.
- Элиаде, М. (2008). Жатва солнцеворота (1937–1960). В: Элиаде, М. *Посулы равноденствия. Мемуары (1907–1937). Жатва солнцеворота. Мемуары (1937–1960)*. Пер. с рум. А. Старостиной. Москва : Критерион, с. 281–432.
- Ellwood, R. (1999). *The politics of myth: a study of C. G. Jung, Mircea Eliade, and Joseph Campbell*. Albany : State University of New York Press, 211 p.
- Quinn, W. (1997). *The only Tradition*. Albany : State University of New York Press, 390 p.

UNIVERSAL NOTIONS IN CULTURE AND METHODOLOGY OF TRADITIONALISM

Sviatoslav Vyshynskyi

orcid.org/0000-0002-4711-1512

s-vyshynsky@vkursi.com

Department of philosophical anthropology

*H. Skovoroda Institute of Philosophy Institute of Philosophy of the National
Academy of Sciences of Ukraine*

4 Trokhsvyatytelska Street, 01001, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article examines the methodology of integral traditionalism as a tool for the analysis of myth, art, literature and the identification of universal metaphysical foundations of culture. René Guénon's teaching is considered as one of methods of literary criticism that goes beyond philology itself. The methodological approaches of traditionalism, which were ahead of the structuralist turn in the humanities, allow to enrich the field of literary studies as well. The article points out its advantages and disadvantages, and compares the

traditionalists' approach with the more measured method of Mircea Eliade and his view of “mystical” and “esoteric” creativity in literature. According to traditionalism, some literary texts should be read primarily as works of a metaphysical and occult nature. This means that a purely philological approach to their analysis may be counterproductive. Traditionalists propose to go beyond literary studies and connect it not only with philosophy and religious studies, but also with theology and metaphysics. In this study, we show how René Guénon and his students interpreted the texts of Dante Alighieri, Victor Hugo, Gustav Meyrink, Hermann Hesse and others from the perspective of esotericism. At the same time, we show the limitations of this approach in the analysis of poetry and works of mass literature, where authors are guided by fashion or pure sensual inspiration.

Keywords: integral traditionalism; mythology; metaphysics; René Guénon; Mircea Eliade.

References

- Guénon, R. (2003a). *Tsarstvo kolichestva i znameniiia vremeni* [The Reign of Quantity and the Signs of the Times]. In: Guénon, R. *Tsarstvo kolichestva i znameniiia vremeni. Ocherki ob induizme. Ezoterizm Dante*. Translated from the French by T. Lubimova. Moscow : Belovod'e, pp. 7–302. (in Russian).
- Guénon, R. (2003b). *Ezoterizm Dante* [The Esoterism of Dante]. In: Guénon, R. *Tsarstvo kolichestva i znameniiia vremeni. Ocherki ob induizme. Ezoterizm Dante*. Translated from the French by T. Lubimova. Moscow : Belovod'e, pp. 407–468. (in Russian).
- Guénon, R. (2004a). *Vostochnaia metafizika* [Oriental Metaphysics]. In: Guénon, R. *Chelovek i ego osushchestvlenie soglasno Vedante. Vostochnaia metafizika*. Translated from the French by N. Tiros. Moscow : Belovod'e, pp. 225–249. (in Russian).
- Guénon, R. (2004b). *Simvoly sviashchennoi nauki* [Symbols of Sacred Science]. Translated from the French by N. Tiros. Moscow : Belovod'e, 480 p. (in Russian).
- Guénon, R. (2008). *Krizis sovremennogo mira* [The Crisis of the Modern World]. Translated from the French by N. Melentyeva and oth. Moscow : Eksmo, 784 p. (in Russian).
- Guénon, R. (2010). *Ocherki o traditsii i metafizike* [Studies in Tradition and Metaphysics]. Translated from the French by V. Bystrov. Saint-Petersburg : Azbuka-klassika, 320 p. (in Russian).
- Golovin, E. (2007). *Eto ubyet to* [This kills that]. In: Burckhardt, T. and Hugo, V. *Alkhimia i Notre-Dame de Paris*. Moscow : Enneagon Press, pp. 335–363. (in Russian).
- Zoria, E. (2009). *Rol' khudozhestvennoi literatury v issledovanii sovremennoi magii* [The Role of Literature in the Study of Contemporary Magic]. In: *Mistiko-ezotericheskie dvizhenia v teorii i praktike. Istoria. Psikhologia*.

- Filosofia*. Proceedings of the 2nd international conference, 2008, Saint-Petersburg. Saint-Petersburg : Russkaia khristianskaia gumanitarnaia akademiia, pp. 75–84. (in Russian).
- Evola, J. (2005). *Osedlat' tigr* [Ride the Tiger]. Translated from the Italian by V. Vaniushkina. Saint-Petersburg : Vladimir Dal', 512 p. (in Russian).
- Eliade, M. (2008). *Zhatva solntsevorota* (1937–1960) [The Solstice Harvest (1937–1960)]. In: Eliade, M. *Posuly ravnodenstvia. Memuary (1907–1937). Zhatva solntsevorota. Memuary (1937–1960)*. Translated from the Romanian by A. Starostina. Moscow : Kriterion, pp. 281–432. (in Russian).
- Ellwood, R. (1999). *The politics of myth: a study of C.G. Jung, Mircea Eliade, and Joseph Campbell*. Albany : State University of New York Press, 211 p.
- Quinn, W. (1997). *The only Tradition*. Albany : State University of New York Press, 390 p.

Suggested citation

Vyshynskiy, S. (2022). Universal'ni poniattia v kul'turi i metodolohii tradytsionalizmu [Universal Notions in Culture and Methodology of Traditionalism]. *Pitannâ literaturoznavstva*, no. 105, pp. 137–146. (in Ukrainian). <http://doi.org/10.31861/pytlit2022.105.137>

Стаття надійшла до редакції 1.09.2022 р.
Стаття прийнята до друку 23.10.2022 р.